

Fenntartható fejlődés Magyarországon

**Társadalmi újraelosztás, korosztályi
számlák, gyermeknevelés finanszírozása,
nyugdíjrendszer**

Negyedik monitoring jelentés

2021. július

A tanulmányt a TÁRKI Zrt. a Nemzeti Fenntartható Fejlődés Tanácsa megrendelésére
készítette

A jelentést készítette: Medgyesi Márton, Gál Róbert Iván és Schneider Mihály

Kutatásvezető: Tóth István György

A fenntarthatósági keretstratégia végrehajtásának állása a Gazdasági és emberi erőforrások – társadalmi újraelosztás, korosztályi számlák, gyermeknevelés finanszírozása, nyugdíjrendszer területen.

TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt.

1112 Budapest, Budaörsi út 45.

Tel.: 309 7676, Fax: 309 7666

E-mail: tarki@tarki.hu

Internet: www.tarki.hu

Tartalom

Ábrajegyzék	6
Táblázatok jegyzéke	6
1. Vezetői Összefoglaló.....	7
2. Bevezetés	10
3. Trendek bemutatása.....	12
3.1. Jóléti kiadások korosztályi irányultsága	12
3.2. A nyugdíjkiadások dekompozíciója.....	15
3.3. Gyermekszegénység és időskori szegénység.....	19
3.4. Fenntarthatósági indikátorok.....	26
4. Az életpálya-finanszírozás fenntarthatóságát meghatározó folyamatok elemzése .	27
4.1. Intézkedések a családtámogatások és a gyermekjólét terén.....	27
4.2. Intézkedések a nyugdíjrendszer és az idősgondozás terén	30
4.3. Az adózás szerkezetének változása.....	33
5. Hivatkozások.....	35
6. Melléklet.....	37

Ábrajegyzék

1. ábra A jóléti kiadások idős-irányultságának alakulása	14
2. ábra A jóléti kiadások idős-irányultsága az EU tagországokban, 2019.....	15
3. ábra A nyugdíjkiadások GDP-n belüli arányának alakulása	16
4. ábra A rendszerfüggőségi ráta és összetevőinek alakulása	17
5. ábra Az egyéni nyugdíjteher és összetevőinek alakulása	18
6. ábra Relatív jövedelmi szegénységi ráta alakulása a gyermekek, az idősek és a teljes népesség körében (%).....	21
7. ábra Relatív jövedelmi szegénységi ráta a gyermekek, az idősek és a teljes népesség körében az EU tagországokban, 2019 (%)	22
8. ábra A szegénységben vagy társadalmi kirekesztésben érintettek aránya a gyermekek, az idősek és a teljes népesség körében (%).....	23
9. ábra A szegénységben vagy társadalmi kirekesztésben érintettek aránya az EU tagországokban, 2017 (%).....	24
10. ábra Relatív szegénységi rés a medián jövedelem 60%-ánál definiált szegénységi küszöb mellett (%)	25
11. ábra Különböző adók aránya az összes adóbevételeben (%).....	34

Táblázatok jegyzéke

1. táblázat Nyugdíjkiadások és nyugdíjjárulékok alakulása az Európai Bizottság Ageing Working Group-jának előrejelzései szerint.....	31
M1. tábla A költségvetés jóléti célú kiadásainak GDP-hez viszonyított arányának alakulása	37
M2. tábla: Nyugdíjkiadások GDP-n belüli arányának dekompozíciója.....	38
M3. tábla: Szegénységi indikátorok alakulása életkori csoportokban (%).....	39
M4. tábla A különböző adófajták aránya az összes adóbevételeben (%).....	40

1. Vezetői Összefoglaló

Ez a tanulmány az életpálya-finanszírozás fenntarthatósági folyamatait tekinti át az elmúlt két évben a Nemzeti Fenntartható Fejlődés Keretstratégia (NFFS) monitorozásához. A tanulmányban először indikátorok segítségével jellemezzük a fenntarthatósági folyamatok alakulását, majd áttekintjük, hogy milyen fontos kormányzati intézkedések kerültek bevezetésre az egyes területeken, és hogyan értékelhető azok fenntarthatósági hatása.

A jóléti kiadások idős-irányultsága mutató az egy időszakra jutó kormányzati jóléti kiadást fejezi ki a nem idősek (gyermekesek, aktív korúak) felé irányuló kiadások arányában, figyelembe véve mind a készpénzes, mind a természetbeni támogatásokat. A mutató értéke 2010 és 2013 között növekedett, 2014 után azonban csökkenni kezdett és 2019-ben lényegében a 2010-es szintre (3,6-ra) esett vissza. A magyar érték az EU tagországok átlagánál (5,0) alacsonyabb, a tagországok között Magyarország ebben a tekintetben a hetedik legalacsonyabb értékkel rendelkezik.

A jelentés által bemutatott második indikátor-csoport a nyugdíjkiadások arányának alakulása. A korhatár alatti ellátásokkal és a megváltozott munkaképességűek ellátásaival együtt számolva a nyugdíjkiadások GDP-hez viszonyított aránya 2006-os 8,9%-ról 2013-ra 11,5%-ra nőtt. Utána azonban folyamatos csökkenés következett be 2019-ig, mely évben a GDP 8%-át költötte nyugdíjakra az államháztartás. A nyugdíjkiadások alakulását meghatározó tényezők bemutatásához a nyugdíjkiadások GDP-hez viszonyított arányát a rendszerfüggőségi ráta és az egyéni nyugdíjteher szorzatára bontottuk fel. Az elemzés eredménye az, hogy az utóbbi években mind a rendszerfüggőségi ráta mind az egyéni nyugdíjteher csökkenése hozzájárult a nyugdíjkiadások mérséklődéséhez.

A rendszerfüggőségi ráta a nyugdíjasok számát viszonyítja a járulékfizetők számához. A mutató értéke 2010 óta folyamatosan csökken, és ez a tendencia a legutóbbi években is folytatódott: míg 2010-ben 8 nyugdíjas jutott tíz járulékfizetőre, addig 2019-ben már kevesebb, mint 6. Az egyéni nyugdíjteher az átlagos nyugdíj-ellátást veti össze egy átlagos munkavállaló által termelt GDP-vel. A korábbi növekedés után 2013 és 2016

között már lényegében stagnált a mutató értéke, 2019-re pedig több mint egy százalékpontos csökkenés következett be (14,4%).

A harmadik indikátor-csoport a szegénység korcsoportok közötti eltéréseit vizsgálja. A jövedelmi szegénységben érintett gyermekek (18 éven aluliak) aránya a 2014-es 25%-ról 2019-re 11,5%-ra csökkent. A 65 évesnél idősebbek körében viszont 2015 óta növekedett a jövedelmi szegénységben érintettek aránya, 5%-ról 10% fölé. A jövedelmi szegénységnek a kilencvenes évek elejétől megfigyelhető - átlag feletti gyermekszegénységgel és átlag alatti időskori szegénységgel jellemezhető - mintázata tehát mára módosult és szinte eltűnt a gyermekek és idősek szegénységi rátája közötti különbség. Bár a gyermekszegénységben érintettek aránya jelentősen csökkent Magyarországon 2014 óta, és nemzetközi összehasonlításban is sokat javult Magyarország helyzete ebből a szempontból az elmúlt öt évben, ugyanakkor a szegénység mélysége – mind a teljes népességben, mind a gyermekek között – az utóbbi két évben jelentősen emelkedett.

Az életpálya-finanszírozás fenntarthatósági folyamatait befolyásoló kormányzati intézkedéseket a családtámogatások és a nyugdíjrendszer területén tekintettük át.

A magyar költségvetés nemzetközi összehasonlításban sokat költ a családtámogatásokra. Az elmúlt két évben a legjelentősebb változás a családtámogatások terén a Családvédelmi Akcióterv 2019-es bevezetése, amely hét intézkedést tartalmaz részben készpénzes családtámogatások (pl. fiatal házások gyermekvállalási támogatása, CSOK bővítése, szja-mentesség négy gyermekes anyáknak) bővítésére valamint a bölcsődei ellátás fejlesztésére.

A családtámogatások egyrészt újraelosztási hatásuk miatt fontosak, de emellett a gyermekek emberi tőkéjének fejlesztéséhez is hozzájárulhatnak. Egyrészt az alacsony jövedelmű családoknak juttatott készpénzes családtámogatások mérsékelhetik a szegénységnek a gyermekfejlődésre gyakorolt kedvezőtlen hatásait, másrészt a jóléti rendszer közvetlen fejlesztő szolgáltatásokkal (pl. bölcsőde, Biztos Kezdet ház, tanoda) is segíthetik a gyermekeket fejlődési problémáik leküzdésében.

A nyugdíjrendszer területén a nyugdíjak fenntarthatóságát érintő legjelentősebb változások az elmúlt években a nyugdíjkorhatár emelése mellett a szociális hozzájárulási adó (szócho) további csökkentése voltak. A nyugdíjkorhatár 2014 és 2021 között 62-ről 65 évre emelkedett, a szócho mértéke pedig 2017 és 2020 között 27%-ról

15.5%-ra mérséklődött. Ezek mellett a változtatások mellett 2021-től sor kerül a 2009-es gazdasági válság után eltörölt 13.havi nyugdíj újbóli bevezetésére.

Az Európai Bizottság legfrissebb előrejelzése szerint 2035 és 2045 között dinamikusan, öt évente közel egy százalékponttal növekednek a nyugdíjkiadások, majd azt követően is további növekedésre lehet számítani, és így 2050-re 11.2%-ra, 2070-re pedig 12.4%-ra nő a nyugdíjkiadások aránya. A becsült hiány növekedésében szerepet játszanak a 2018 óta bevezetett intézkedések is. A 13. havi nyugdíj bevezetése hozzájárult a nyugdíjkiadások becsült mértékének emelkedéséhez, ez a változás önmagában 2070-ig 1% ponttal emeli a nyugdíjkiadásokat.

A pandémia egészségügyi és gazdasági hatásainak is vannak korosztályi vonatkozásai. Az egészségügyi hatások inkább az időseket érintették, a gazdasági hatások viszont az aktív korúak körében, azon belüli is a fiatalok körében érezhetőek jobban. A fiatalok általában is sérülékenyebb munkaerőpiaci helyzetben vannak az idősebb korosztályokhoz képest, ugyanakkor a Covid járvány okozta válság esetében még inkább ez a helyzet, hiszen a válság nagyon erősen érintett olyan gazdasági szektorokat (pl. vendéglátás, szórakoztatóipar), amelyekben a fiatalok felülreprezentáltak. A korosztályi vonatkozások mellett a járvány hatásai jövedelmi helyzet szerint is egyenlőtlenül oszlanak meg. Az alacsonyan képzett munkavállalókat nagyobb mértékben érintette a járvány munkaerőpiaci hatása, mert az ő munkahelyeik jellemzően kevésbé alkalmasak távmunkára.

A pandémia fenntarthatósági hatása több szempontból is kedvezőtlen. Egyrészt a gazdasági visszaesés az államháztartás bevételeinek csökkenését és kiadásainak növekedését okozta, tehát rövidtávon is a költségvetési hiány és az államadósság növekedéséhez vezet. Másrészt a pandémia hosszabb távon is fenntarthatósági problémákat eredményezhet. A fiatalokat érintő munkanélküliség ugyanis hosszútávon is negatív hatással lehet a munkaerőpiaci karrierre, mivel növeli a későbbi munkanélkülivé válás valószínűségét és csökkenti a jövőbeli béreket. Másrészt az iskolabezárás és otthoni online tanulás negatív hatással volt a gyermekek iskolai teljesítményére, különösen az alacsony jövedelmű családokban, ahol rosszabbak voltak az online tanuláshoz való hozzáférés esélyei.

2. Bevezetés

Ez a tanulmány az életpálya-finanszírozás fenntarthatósági folyamatait tekinti az elmúlt két évben a Nemzeti Fenntartható Fejlődés Keretstratégia (NFFS) monitorozásához. A tanulmány szerkezete a korábbi évek jelentéseink felépítését követi. Bevezetesként összefoglaljuk az életpálya-finanszírozás fenntarthatósági vetületeit. A tanulmány 3. fejezetében a leggyakrabban használt indikátorok segítségével jellemezzük a fenntarthatósági folyamatok alakulását. A 4. fejezetben pedig áttekintjük, hogy milyen fontos kormányzati intézkedések kerültek bevezetésre az egyes területeken, és hogyan értékelhető azok fenntarthatósági hatása.

Az életpálya-finanszírozás szükségessége a fogyasztási és jövedelmi életpálya eltéréséből fakad. Munkajövedelemre tipikusan az egyéni életpálya középső, aktív szakaszában tesznek szert az emberek, a két inaktív életszakasz, a gyermekkor és az időskor alatt viszont nem vagy csak jellemzően kevés jövedelemmel rendelkeznek. Ugyanakkor a fogyasztási életpálya sokkal egyenletesebb, fogyasztani az inaktív életszakaszokban (gyermekkor, időskor) is kell. Minden társadalomnak meg kell oldania, hogy az életpálya aktív szakaszaitól jövedelmet csoportosítson át az inaktív életszakaszok fogyasztásának finanszírozására. Különböző társadalmak más-más eszközökkel és eltérő intézményi keretben valósították és valósítják meg ezt a feladatot.

A generációk közötti erőforrás-átcsoportosítás eszközei lehetnek a generációk közötti transzferek, amikor formális ellenszolgáltatás nélkül adja át jövedelmének egy részét az egyik nemzedék a másiknak. A másik esetben a generációk közötti átcsoportosítás vagyoni tranzakciók segítségével (megtakarítás, hitelfelvétel) történik. Mind a jövedelem-transzferek, mind a vagyoni tranzakciók megvalósulhatnak családi, piaci vagy állami keretben. A tőkepiacok és a jóléti állam kialakulása előtt az életpálya-finanszírozást lebonyolító fő intézmény a család volt: mind a gyermekek felnevelése, mind az idősekről való gondoskodás családi keretek között zajlott. Az elmúlt másfél évszázadban ugyanakkor a jóléti állam megjelenése és a tőkepiacok fejlődése jelentősen átalakította az életpálya-finanszírozás intézményrendszerét, a korábban elsősorban családi generációk között zajló életpálya-finanszírozás ma társadalmi generációk között zajlik. Az életpálya-finanszírozásba történő állami beavatkozás jelentős mértékben hozzájárult a társadalmi jólét növeléséhez (nagyobb kockázatközösség,

nagyobb humántőke-beruházás révén) ugyanakkor a beavatkozások hibás tervezése miatt egyensúlytalanságok forrásává is vált (Gál 2011).

A tőkepiacok illetve a jóléti állam részvétele az életpálya-finanszírozásban intézményileg szétdarabolta a generációk között zajló, ellentétes irányú áramlatokból álló erőforrás-átcsoportosítási rendszert. Az egyes intézmények működése függetlenedett egymástól, így a korábban működő visszacsatolási mechanizmusok nem érvényesülhettek, ezek hiányában pedig az ellentétes irányba futó erőforrás-áramlatok aránya politikai döntések tárgyává vált. A politikai döntésekben pedig a társadalmak idősödése miatt egy erősebben érvényesültek az idős korosztályok érdekei. A jóléti államnak az életpálya-finanszírozásban való részvétele sok esetben korosztályok közötti újraelosztáshoz is vezet. Az automatikus visszacsatolási mechanizmusok hiányának, és a jövedelem-újraelosztás politikai döntéssé válásának sokszor az a következménye, hogy a jóléti rendszerek hosszútávon fenntarthatatlan ellátásokat ígérnek. Ilyen esetekben a programok feltételeit előbb-utóbb szigorítani kell, aminek következtében a később belépő korosztályok számára a programok csak kedvezőtlenebb feltételeket tudnak kínálni, így a különböző korosztályok befizetéseikre eltérő hozamokat kapnak.

A jóléti állam részvétele az életpálya inaktív szakaszainak finanszírozásában ugyanakkor aszimmetrikus: az idősek ellátása döntő részben jóléti állami programok keretében valósul meg, ugyanakkor a gyermeknevelés, elsősorban a gyermekneveléssel kapcsolatos munka, továbbra is döntően a háztartás feladata. A következő adófizetői generáció felnevelésének beruházási költségeit a gyermekes családok viselik, a szóban forgó beruházások eredményeiből (a befizetett adókból finanszírozott közösségi programok) viszont minden járulékfizető részesül. Ez negatív hatást gyakorol a termékenységre, azaz hozzájárulhat a gyermekvállalási és nevelési hajlandóság csökkenéséhez, ennél is lényegesebb azonban az újraelosztási hatás a gyermeket nevelőktől a gyermeket nem nevelők felé (Gál, Medgyesi és Vanhuysse 2020).

3. Trendek bemutatása

Az NFFS az életpálya-finanszírozás mutatói közül a korosztályi egyensúlytalanság indexét emeli ki, illetve kiegészítő indikátorként az implicit nyugdíjadósság és a megtakarítási deficit szerepel a dokumentumban (NFFT 2013). Ezek a mutatók azonban az NFFS elfogadása (2013) óta eltelt változások monitorozására egyelőre nem használhatók, mert a mutatók éves idősorainak előállításához a makrostatisztikai adatok mellett olyan mikroadat-állományok (Háztartási Költségvetés Felvétel, Személyi Jövedelemadó adatbázis stb.) feldolgozása is szükséges, amely adatállományok a legutóbbi évekre még nem hozzáférhetők. Így az előbb említett fenntarthatósági indikátorok korábbi hosszabb távú trendjeinek ismertetése mellett további indikátorok alakulásának bemutatása mellett döntöttünk.

Az első mutató, amelynek alakulását követjük a jóléti kiadások korosztályi irányultsága mutató, amely a jóléti kiadásokon belül az idősek illetve fiatalok felé irányuló támogatások arányát méri. Hasonló tartalmú mutatót általában tartalmaznak a fenntartható fejlődés monitorozására kidolgozott indikátor-rendszerek (ld. pl. Bartus 2013, Eurostat 2013, Vanhuysse 2013). Mivel a jóléti kiadások legnagyobb tétele a nyugdíjrendszer, a nyugdíjkiadások GDP-n belüli arányának alakulásának meghatározóit részletesebben is bemutatjuk a nyugdíjkiadások tényezőkre bontásával. Mindezek mellett a gyermekszegénység mutatóját is bevontuk az elemzésbe. A társadalomtudományi kutatás meggyőzően mutatta ki, hogy a gyermekszegénység hosszú távon hátrányos lehet a gyermekek iskolai pályafutására. A szegénységben felnövő gyermekek korai élet éveikben sokszor számottevő lemaradást halmoznak fel, amelyet a közoktatás nem képes kiegyenlíteni, így a körükben gyakoribb a korai iskolaelhagyás illetve, hogy alacsony iskolai végzettséggel kerülnek ki az iskolarendszerekből. A következőkben tárgyalt mutatók negyedik csoportját, pedig a korábban említett fenntarthatósági indikátorok jelentik.

3.1. Jóléti kiadások korosztályi irányultsága

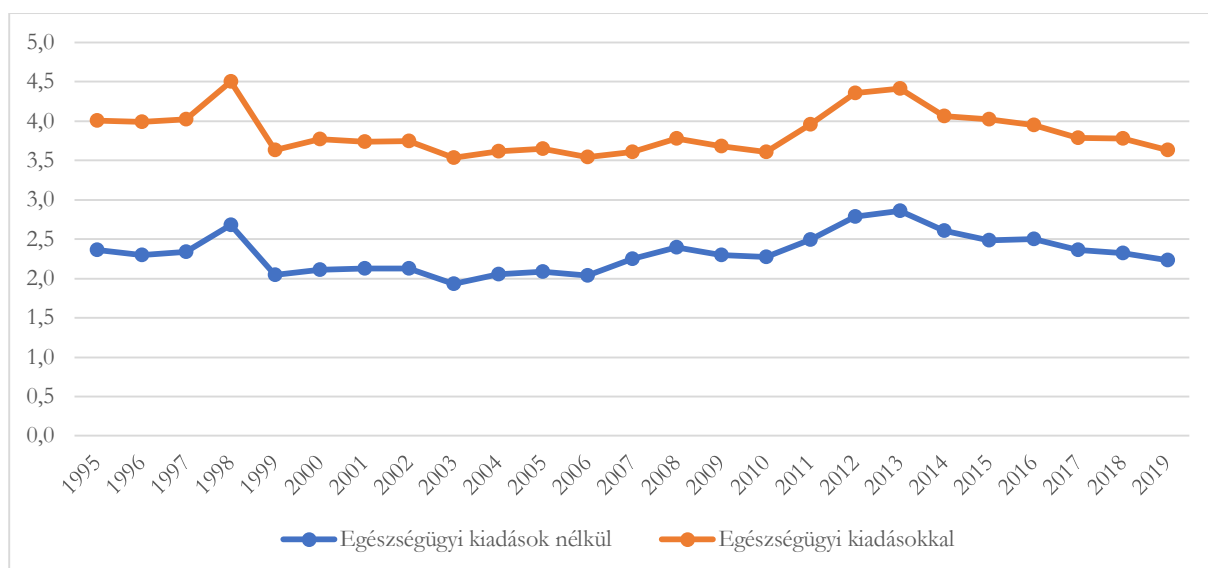
A jóléti kiadások idős-irányultsága mutató az egy időszere jutó kormányzati jóléti kiadást fejezi ki a nem idősek (gyermekesek, aktív korúak) felé irányuló kiadások arányában, figyelembe véve mind a készpénzes, mind a természetbeni támogatásokat. Az itt definiált mutatót a Bertelsman alapítvány Intergenerational Justice Indexében

szereplő EBiSS („elderly-bias in social spending”) indikátor (ld. Vanhuysse 2013) mintájára alkottuk meg. A mutató számlálójában az idős népesség által kapott jóléti kiadások egy időstre (65 vagy idősebb) jutó értéke szerepel, beleértve az öregségi nyugdíjakat, hozzátartozói nyugdíjakat, rokkantnyugdíjat, korhatár előtti nyugdíjat. A mutató nevezőjében az egyéb korosztályok által kapott jóléti kiadások egy aktív korúra (20 és 64 közöttiek) jutó összege szerepel. Ide tartoznak a készpénzes és természetbeni családtámogatások (családi pótlék, anyasági ellátások), aktív munkaerő-piaci programok, szegénységnyhító támogatások, munkanélküliségi támogatás és az oktatási kiadások. A mutatónak két verzióját számoltuk ki, egyikbe az idősek felé irányuló jóléti kiadások közé az egészségügyi kiadásokat is beszámítottuk. Az egészségügyi kiadások túlnyomó részét is az idősek fogyasztják, de természetesen nem elhanyagolható a gyermekek és az aktív korúak által fogyasztott rész sem. Mivel mikroadat jelenleg nem áll rendelkezésünkre a korprofilok felrajzolásához nem tudjuk felosztani a korcsoportok között az egészségügyi kiadásokat¹.

Az 1. ábrán látható a mutató alakulása Magyarországon az elmúlt bő két évtizedben. A kétezres évek során az egészségügyi kiadásokkal együtt számítva az indikátor értéke szűk sávban 3,5 és 3,8 között ingadozott. A mutató értéke 2010 és 2012 között erőteljesen emelkedett, 3,6-ról 4,4-re, majd 2013 után csökkenni kezdett, előbb 2014 és 2016 között 4,0 körüli értékre, majd 2017-től tovább csökkenve 2019-ben 3,6-ra esett az indikátor mértéke. Nagyjából hasonló dinamika figyelhető meg az egészségügyi kiadások nélkül számított mutatónál is, bár ott már a kétezres évek közepén elkezdődött a növekedés, de a 2012-es, 2013-as csúcsról ott is folyamatos csökkenés figyelhető meg a 2014 óta eltelt években. A mutató utóbbi években bekövetkezett csökkenése a nyugdíjkiadások és az egészségügyi kiadások GDP-n belüli arányának a csökkenésével függ össze, amit valamelyest ellensúlyozott az oktatási kiadások csökkenése.

¹ Ez a mutató elsősorban készpénzes és természetbeni támogatásokra irányul és nem veszi figyelembe a szociálpolitikai célok elérésének érdekében folytatott más eszközök, pl. szabályozás, adópolitika hatását. Ugyancsak nem veszi figyelembe egy ilyen számítás a szociális jogokkal és jogosultságokkal kapcsolatos percepciókban, igazságossági és méltányossági elvekben jelentkező országok közötti különbségeket (Vanhuysse 2013).

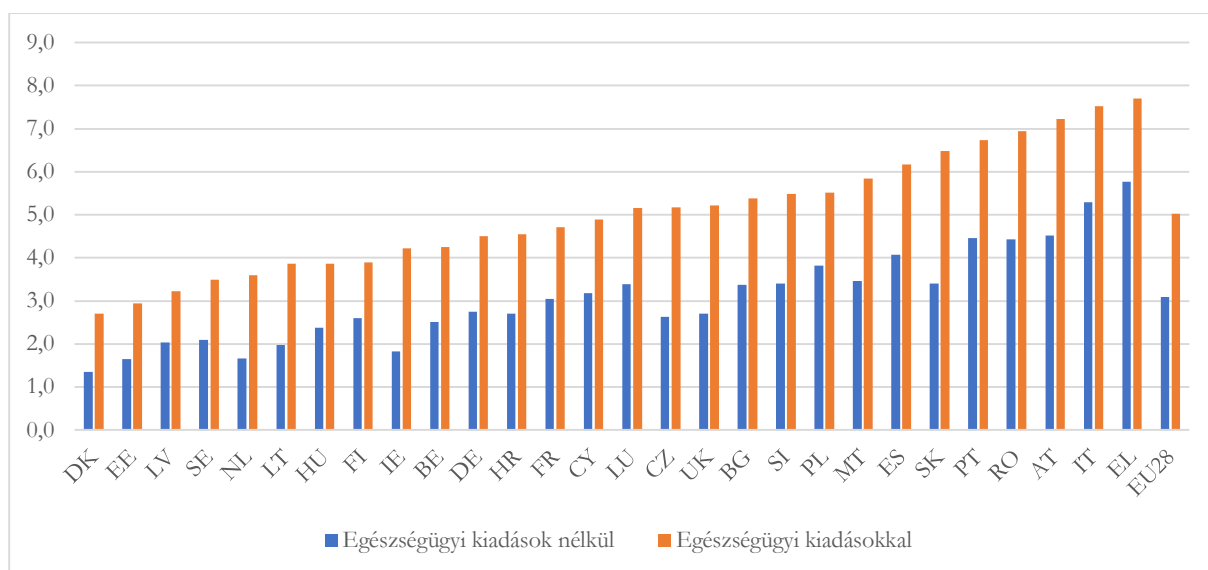
1.ábra A jóléti kiadások idős-irányultságának alakulása

Megjegyzés: az ábra az egy időszre jutó jóléti kiadások (nyugdíj illetve egészségügy) és az egy aktív korúra jutó jóléti kiadások (családtámogatás, munkanélküli ellátás, táppénz és rokkantsági ellátás, oktatás) arányát mutatja. Adatok forrása: Eurostat adatbázis, államháztartási kiadások funkciók szerint: gov_10a_exp.xls, népesség szerkezet: demo.pjanind.xls.

A 2.ábra EU tagországokkal való összehasonlításban mutatja a jóléti kiadások idős-irányultságát kifejező mutató értékét. Az egészségügyi kiadásokat is magába foglaló mutató esetében Dániában volt legalacsonyabb a mutató értéke (2,7), de Észtországban, Litvániában és Svédországban is viszonylag alacsony (3,5 alatti) értékek jellemzőek. A legmagasabb értéke a mutatónak Görögországban, Olaszországban, Ausztriában volt, ahol 7 körüli vagy afeletti volt a mutató értéke. Magyarország a hetedik legalacsonyabb értékkel rendelkezik a tagországokkal összehasonlítva és a magyar érték az EU 28 tagországra jellemző átlagnál alacsonyabb (5,0).

2.ábra A jóléti kiadások idős-irányultsága az EU tagországokban, 2019

Adatok forrása: Eurostat adatbázis, államháztartási kiadások funkciók szerint: gov_a_exp.xls, népesség szerkezet: demo.pjanind.xls.

3.2. A nyugdíjkiadások dekompozíciója

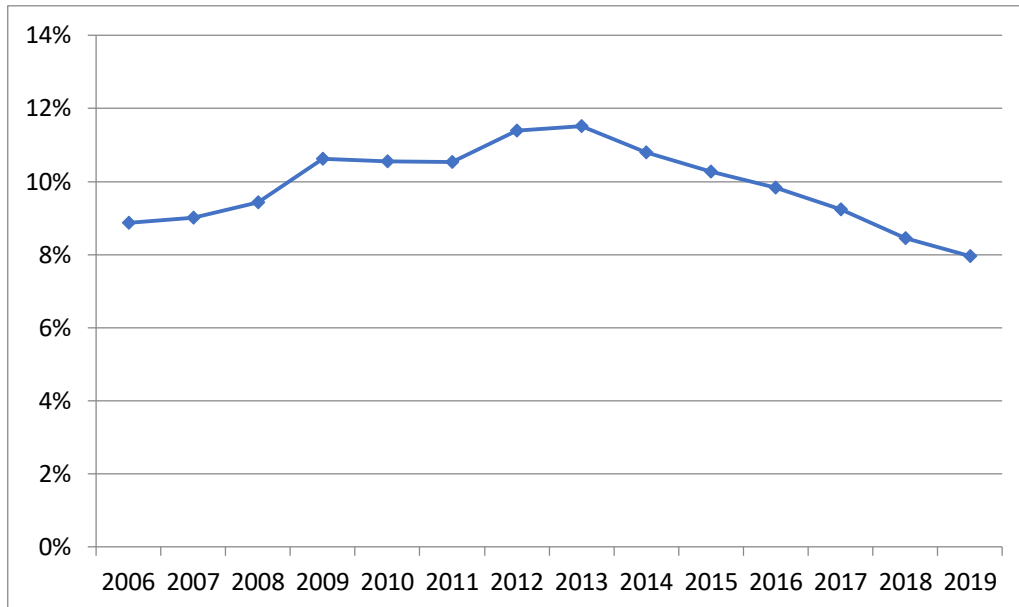
A következőkben a nyugdíjkiadások alakulását és az azt meghatározó főbb tényezőket külön is bemutatjuk. Ahogy a 3. ábra is mutatja a korhatár alatti ellátásokkal és a megváltozott munkaképességűek ellátásaival együtt számolva a nyugdíjkiadások GDP-hez viszonyított aránya 2006-os 8.9%-ról 2013-ra 11,5%-ra nőtt. Utána azonban folyamatos csökkenés következett be 2019-ig, mely évben a GDP 8%-át költötte nyugdíjakra az államháztartás.

A nyugdíjkiadások alakulását meghatározó tényezőket egy dekompozíciós eljárás segítségével mutatjuk be, amely a nyugdíjkiadások GDP-hez viszonyított arányát a rendszerfüggőségi ráta és az egyéni nyugdíjterhet szorzataként fejezi ki². A

² Képletben kifejezve: $B/Y = P'/M' \cdot P/P' \cdot M'/M \cdot b/v \cdot v/(Y/M)$, ahol B: aggregált nyugdíjak; Y: GDP; P: nyugdíjasok (itt: összes nyugdíj és nyugdíjszerű ellátás); P': nyugdíjas korú népesség; M: munkavállalók; M': munkaképes korú lakosság (a 15 éves vagy annál idősebb és a nyugdíjaskor közötti népesség); b: átlagnyugdíj, v: átlagos nettó bér. Az első három összetevő alkotja a rendszerfüggőségi arányt (P/M), a másik kettő pedig az egyéni nyugdíjterhet. (b/(Y/M)).

nyugdíjkiadások mögötti tényezők közül elsőként a rendszerfüggőség alakulását tárgyaljuk, majd az egyéni nyugdíjteher változását fogjuk bemutatni.

3. ábra A nyugdíjkiadások GDP-n belüli arányának alakulása

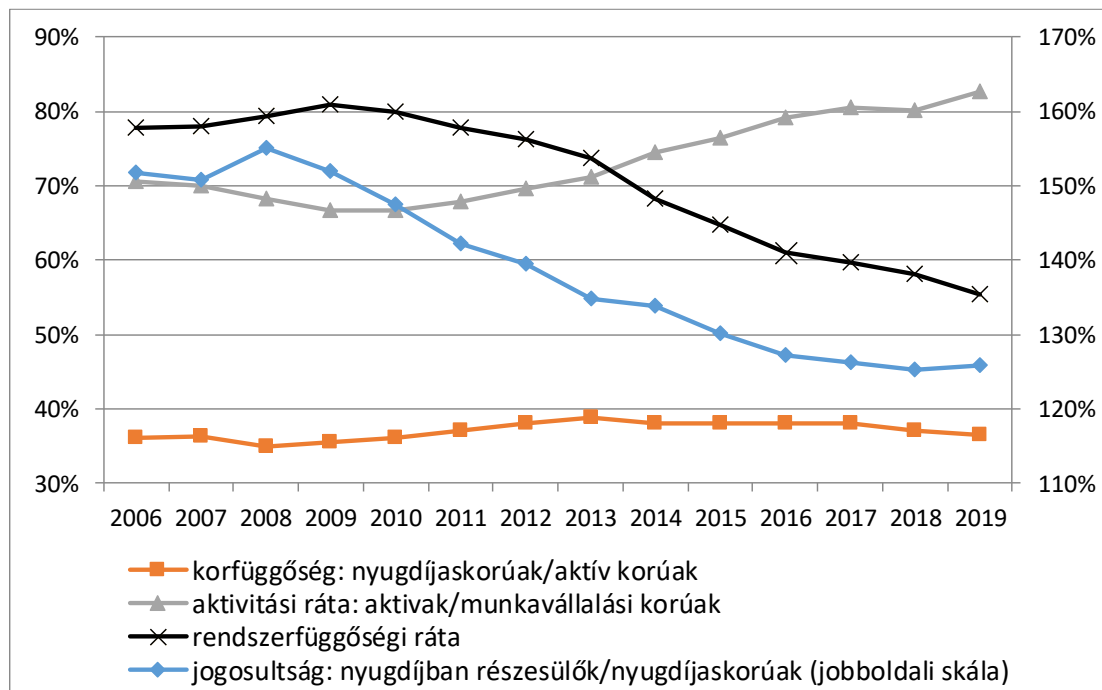
Forrás: ONYF Statisztikai Évkönyv, KSH Statisztikai Évkönyv

A rendszerfüggőségi ráta a nyugdíjasok számát viszonyítja a járulékfizetők számához. Tovább bonthatjuk korfüggőségre, lefedettségre és aktivitásra. A korfüggőségi ráta a nyugdíjas korú népességet veti össze a munkaképes korú népességgel, tehát a népesség korszerkezetének alakulása és a nyugdíjkorhatár határozza meg. A lefedettség azt mutatja, hogy mekkora a nyugdíjas korú népességen belül a nyugdíjasok aránya. Végül az aktivitás azoknak a munkaképes korúaknak az arányát fejezi ki, akik ténylegesen dolgoznak. Megjegyezzük, hogy ehelyütt az aktivitási ráta tartalma nem esik teljesen egybe a munkaerőpiaci statisztikában alkalmazott aktivitási rátával, mivel mi az aktív korúak legmagasabb életkorának nem a 64 vagy 74 éveseket, hanem az irányadó nyugdíjkorhatárt még épp el nem érteket tekintjük. A 4. ábra tehát a rendszerfüggőségi rátának és összetevőinek az alakulását mutatja az elmúlt tíz évben.

Láthatjuk, hogy a rendszerfüggőségi ráta 2010 óta folyamatosan csökken, és ez a tendencia a legutóbbi években is folytatódott: míg 2010-ben 8 nyugdíjas jutott egy járulékfizetőre, addig 2019-ben már kevesebb, mint 6. Ugyan ebben az időszakban a Ratkó-gyerekek nyugdíjba vonulásával emelkedésnek indult a korfüggőségi ráta és a

mutató értéke a 2008-2009-es 35%-ról 2017-re 38%-ra nőtt, majd 2019-re visszaállt 36%-ra. Ezt a tendenciát bőven ellensúlyozta a jogosultsági ráta csökkenése és az aktivitási ráta növekedése. A korhatár előtti nyugdíjba vonulás lehetőségeinek megszigorítása miatt ugyanis a nyugdíjasoknak a nyugdíjas korúakra vetített aránya (a jogosultsági ráta) 2010 és 2015 között 1,48-ról 1,3-ra csökkent, majd a legutóbbi években a 2018-as mélypont után (1,25) kissé emelkedett 2019-ben (1,26). Az aktivitási ráta viszont 2010 óta növekszik és a növekedés 2016 és 2017-ben sem állt meg, így a munkavállalási korú népességben az aktív aránya elérte a 80%-ot, majd egy év stagnálás után 2019-ben tovább nőtt 83%-ra.

4.ábra A rendszerfüggőségi ráta és összetevőinek alakulása

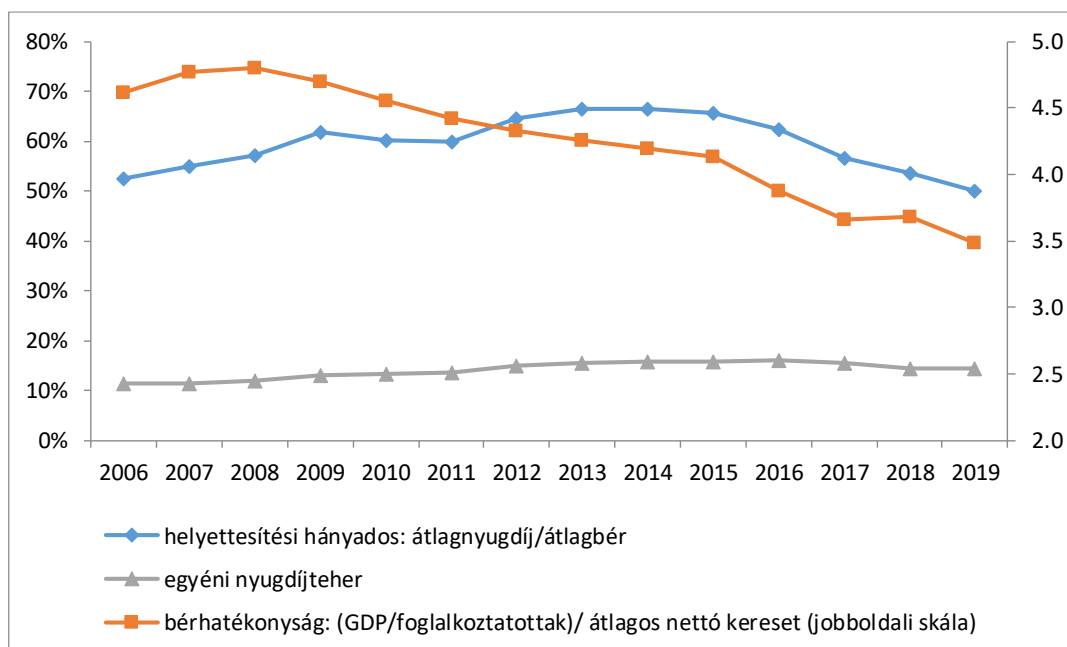

Forrás: ONYF Statisztikai Évkönyv 2015, KSH Demográfiai Évkönyv 2015, KSH Szociális Statisztikai Évkönyv 2017, KSH Stadat, www.ksh.hu

A nyugdíjkiadások GDP-hez viszonyított arányának alakulását a rendszerfüggőségi ráta mellett az egyéni nyugdíjteher befolyásolja, amely az átlagos nyugdíj-ellátást veti össze egy átlagos munkavállaló által termelt GDP-vel. Ezt tovább bonthatjuk helyettesítési rátára, másképp relatív nyugdíjra, ami az átlagos nyugdíjat hasonlítja össze az átlagos nettó keresettel, és bérhatékonyságra, ami az egységnyi keresettel

megtermelt GDP egységeket méri. Az egyéni nyugdíjteher a relatív nyugdíj és a bérhatékonyság hányadosa. Az egyéni nyugdíjteher és meghatározóinak alakulását mutatja az 5.ábra.

5.ábra Az egyéni nyugdíjteher és összetevőinek alakulása

Forrás: ONYF Statisztikai Évkönyv 2015, KSH Statisztikai Évkönyv 2015, KSH Szociális Statisztikai Évkönyv 2017, KSH Stadat, www.ksh.hu

Összességében látható, hogy az egyéni nyugdíjteher az elmúlt évtizedben egészen 2016-ig folyamatosan emelkedett: míg 2006-ben az átlagos nyugdíj egy átlagos munkavállaló által termelt GDP 11%-át tette ki, addig 2013-ban már 16%-át. Az utóbbi 5 évben azonban lelassult ez a növekedés, 2013 és 2016 között már lényegében stagnált az egyéni nyugdíjteher értéke, 2019-re pedig több, mint egy százalékponttal csökkent is a mutató értéke (14,4%).

Az egyéni nyugdíjteher egyik meghatározója a helyettesítési hányados, vagyis az átlagnyugdíj és az átlagbér aránya. A nyugdíjak szintjét a munkaerőpiaci folyamatok (pl. töredezett munkaerőpiaci karrierek megjelenése a nyugdíjba vonulók között, vagy a gyors béremelkedés az elmúlt években) mellett a kezdőnyugdíjak nagyságát érintő intézkedések valamint a nyugdíjak évről évre való indexálásának szabályai alakítják. A kétezres évek kormányzati intézkedései, mint pl. 2003-ban a 13. havi nyugdíj fokozatos bevezetése a relatív nyugdíjak emelkedése irányába hatott. Ennek következtében a relatív nyugdíj ebben az időszakban jelentősen emelkedett és 2009-ben a kezdőnyugdíj

számítási módját érintő változás miatt 62%-os szintet ért el. Ezután egy átmeneti csökkenés után 2013-ban újra 67% volt a mutató értéke, és az azt követő két évben is hasonló értéket ért el (66%). A rákövetkező években a kereset emelkedésének köszönhetően már csökkent a helyettesítési hányados, amelynek értéke 2019-re a 2013-as értéknél tizenhét százalékponttal alacsonyabb volt (50%).

Az egyéni nyugdíjteher második összetevője, a bérhatékonyság azt mutatja meg, hogy a GDP hányszorosa a nettó kereseteknek. A GDP tőke és munka közötti megosztását piactudományban a termelési tényezők egymáshoz viszonyított termelékenysége határozza meg. A nettó kereseteknek a GDP-hez viszonyított arányát a tőke és munka relatív termelékenysége mellett a munka adóztatásának rendje is meghatározza. A bérhatékonyság akkor csökken, ha a bruttó keresetek növekedésének üteme meghaladja a munkatermelékenység (egy foglalkoztatottra jutó GDP) növekedési ütemét vagy ha a csökken a keresetek adóztatásának mértéke. A gazdasági válság óta eltelt években Magyarországon valamelyik ok mindig fennállt, így folyamatosan csökkent a bérhatékonyság mértéke. Kivételt jelent a 2018-as év, amikor a bérhatékonyság enyhe növekedése volt tapasztalható.

Összességében tehát azt állapíthatjuk meg, hogy az egyéni nyugdíjteher növekedésének 2013 utáni lassulása illetve a 2016 utáni csökkenése azért következett be, mert a helyettesítési ráta növekedése megállt, illetve 2015 és 2019 között csökkent is az átlagnyugdíjnak az átlagbérhez viszonyított értéke. A nyugdíjkiadások GDP-n belüli arányának változását összefoglalva pedig azt állapíthatjuk meg, hogy a nyugdíjkiadások GDP-hez viszonyított arányának csökkenését 2016-ig a rendszerfüggőség csökkenése eredményezte, amely ellensúlyozta az egyéni nyugdíjteher növekedését. A legutóbbi években azonban az egyéni nyugdíjteher csökkenése is a nyugdíjkiadások GDP-n belüli arányának mérséklődését segítette elő.

3.3. Gyermekszegénység és időskori szegénység

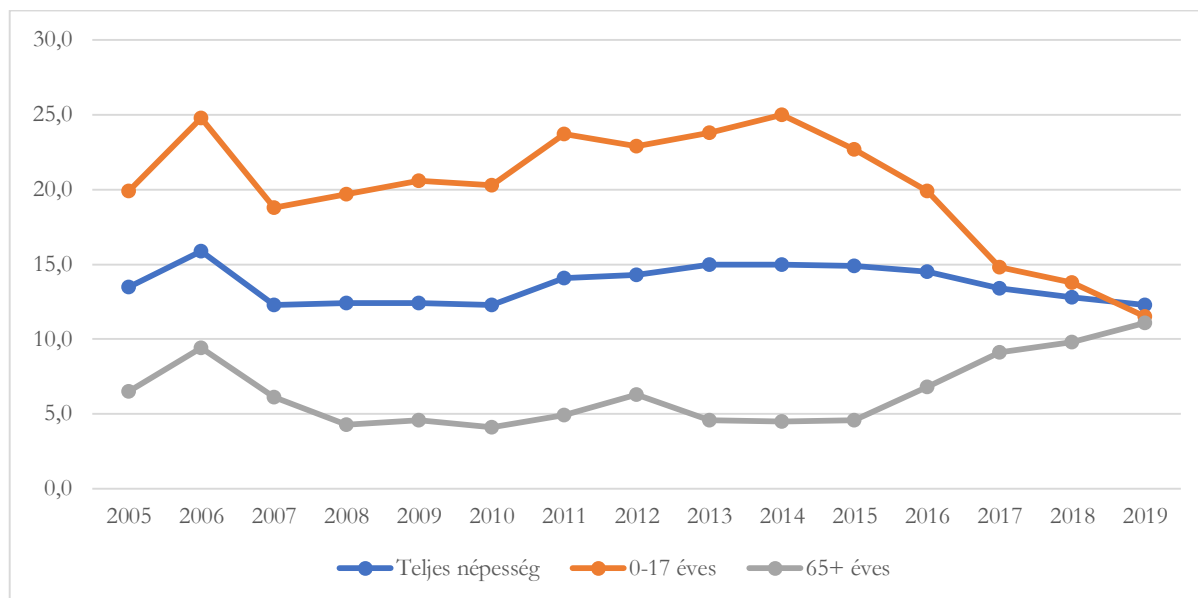
A korábbi szegénység-vizsgálatok egyöntetű megállapítása volt, hogy Magyarországon a szegénység kockázata csökken az életkorral, mivel a gyermekek szegénységi kockázata átlag feletti, az időseké pedig átlag alatti (Medgyesi 2002, Gábos, Szivós és Tátrai 2014). Ezek a kutatások megállapították, hogy a szegénység életkor szerinti eltéréseiben jelentősebb változás zajlott le a 1990-es évek első felében (Medgyesi 2002). Míg közvetlenül a rendszerváltást követően az idősek relatív jövedelmi

szegénysége volt kiugróan magas, addig a kilencvenes évek második felére már a gyermekek és a fiatalok szegénységi kockázata vált a legmagasabbá, mert a piacgazdasági átmenet éveinek munkaerőpiaci változásai, az inaktivitás, illetve a munkanélküliség növekedése elsősorban a gyermekeket is nevelő aktív korosztályokat érintette, míg az idősek körében kevésbé volt érezhető ezeknek a változásoknak a hatása. Így az idősek relatív jövedelmi helyzete annak ellenére is javulni tudott, hogy átlagos jövedelmi helyzetük, a lakosság többi részéhez hasonlóan romlott.

Itt azt vizsgáljuk, hogy mennyire érvényes a korábbi szegénység vizsgálatok által talált mintázat a legutóbbi években. Ehhez az Eurostat által is használt szegénységi indikátorokat hívjuk segítségül. A relatív jövedelmi szegénységi ráta azok arányát mutatja a népességben, akik az ekvivalens háztartási jövedelmek mediánjának 60%-a alatti jövedelemből élnek. A jövedelmi szegénységben vagy társadalmi kirekesztésben érintettek aránya pedig azok arányát mutatja, akikre vagy a relatív jövedelmi szegénység vagy a súlyos anyagi depriváltság jellemző vagy pedig alacsony munkaintenzitású háztartásban élnek. A súlyos anyagi depriváltság mutatója azok arányát mutatja, akik esetében az Eurostat által meghatározott kilenc fogyasztási nehézségből³ legalább négy jellemző. Alacsony munkaintenzitású háztartásoknak azokat nevezik, ahol a felnőttek összességében egy adott év alatt a hónapok kevesebb, mint egyötödében dolgoztak.

³ Ezek a következők: 1) hiteltörlesztéssel vagy lakással kapcsolatos fizetési hátralékuk van; 2) a lakás megfelelő fűtésének hiánya; 3) váratlan kiadások fedezetének hiánya; 4) kétnaponta hús, hal, vagy azzal egyenértékű tápanyag fogyasztásának hiánya; 5) évi egyhetes, nem otthon töltött üdülés hiánya, 6) anyagi okból nem rendelkezik személygépkocsival; 7) anyagi okból nem rendelkezik mosógéppel; 8) anyagi okból nem rendelkezik színes televízióval; 9) anyagi okból nem rendelkezik telefonnal.

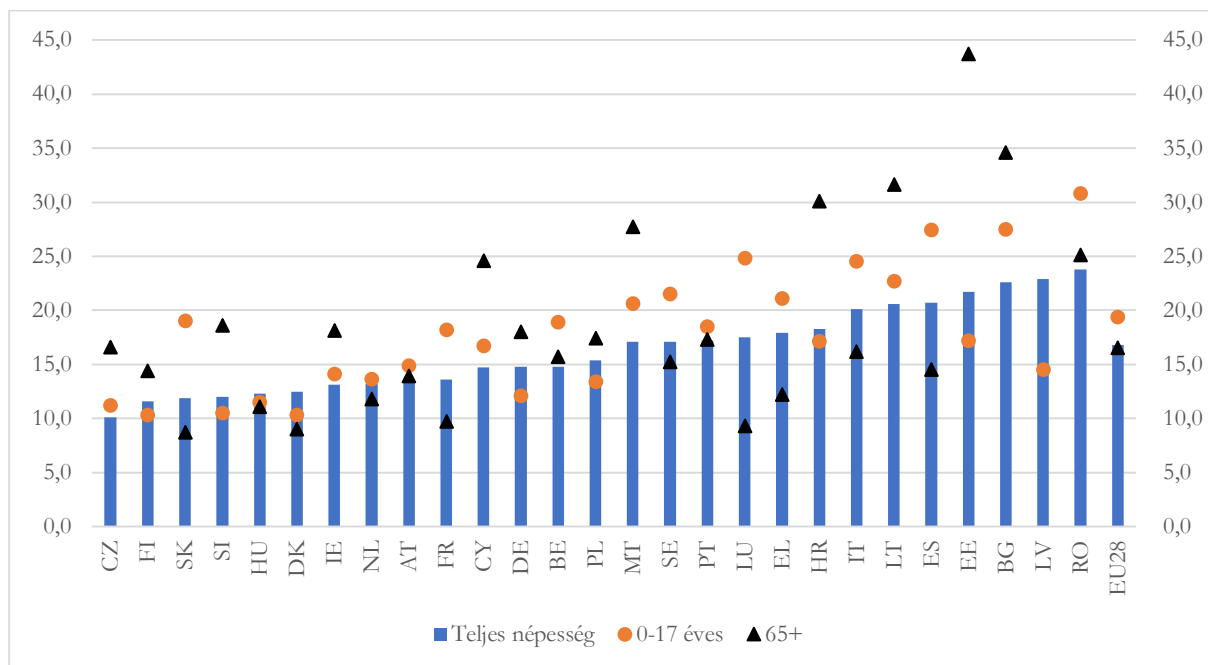
6.ábra Relatív jövedelmi szegénységi ráta alakulása a gyermekek, az idősök és a teljes népesség körében (%)

Megjegyzés: a szegénységi küszöb az ekvivalens háztartási jövedelem mediánjának 60%-a. Forrás: Eurostat adatbázis, ilc_lio2 tábla

A 6.ábra tanúsága szerint az Eurostat adatai alapján Magyarországon a gazdasági válság utáni években 2014-ig növekedett a jövedelmi szegénységben érintett gyermekek (18 éven aluliak) aránya, azután azonban a 2014-es 25%-ról 2019-re 11,5%-ra csökkent a mutató értéke. Látható, hogy a 2014-ben elkezdődött trend, mely a fiatal- és időskori szegénység arányainak közeledését mutatja, 2019-re teljesen kiegyenlítette a két korcsoport vizsgált mutatóit. A 65 évesnél idősebbek körében 2015 óta növekedett a jövedelmi szegénységben érintettek aránya 5%-ról 10% fölé. A jövedelmi szegénységnek a kilencvenes évek elejétől jellemző életkori mintázata tehát mára módosult és szinte eltűnt a gyermekek és idősök szegénységi rátája közötti különbség.

7.ábra Relatív jövedelmi szegénységi ráta a gyermekek, az idősek és a teljes népesség körében az EU tagországokban, 2019 (%)

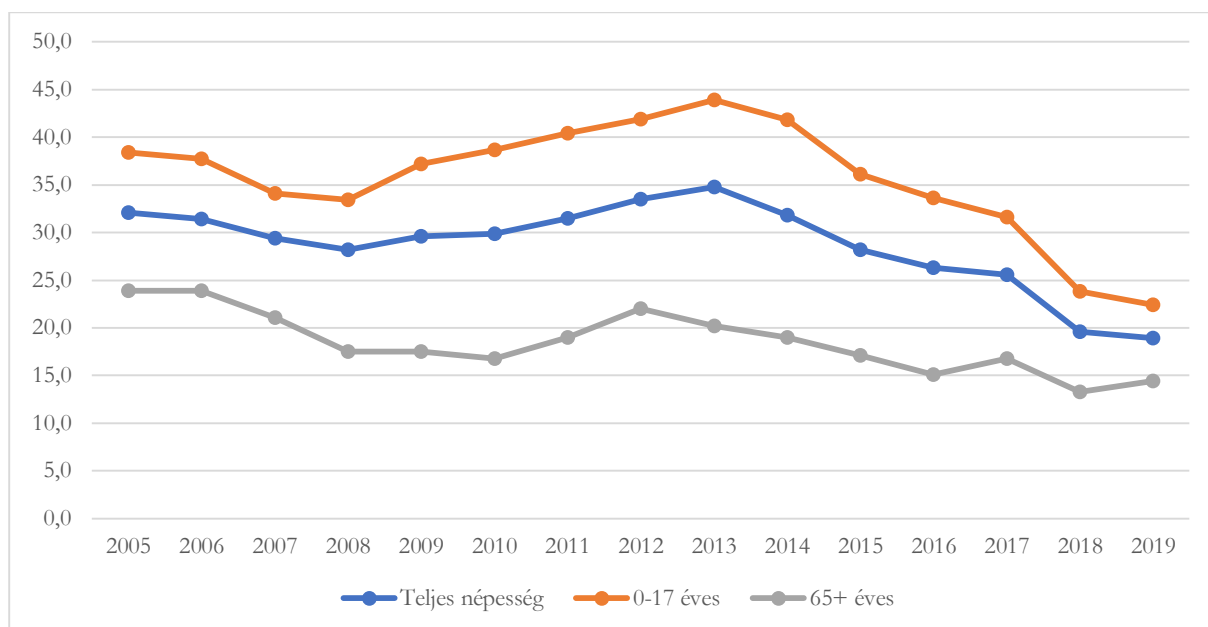
Forrás: Eurostat adatbázis, ilc_li02 tábla

A 7.ábra az EU tagországokkal összehasonlításban mutatja a jövedelmi szegénység mértékét. Az ábra tanúsága szerint a gyermekek körében a relatív jövedelmi szegénység Dániában, Finnországban, Szlovéniában és Csehországban a legalacsonyabb, ahol a 18 éven aluliak 10-12%-a él a medián 60%-ánál alacsonyabb jövedelemből. A legmagasabb gyermekszegénységi rátát Romániában, Bulgáriában és Spanyolországban mérték, ahol a gyermekek 28-32%-a él alacsony jövedelmű háztartásban. A Magyarországon mért 11,5%-os gyermekszegénységi ráta az EU 28 tagországa között a legalacsonyabbak között található, mindössze négy országban mértek ennél alacsonyabb értéket.

A jövedelmi szegénység esetében tapasztalt változásokhoz hasonló pályát írt le a jövedelmi szegénységben vagy társadalmi kirekesztésben érintettek aránya is (ld 8. ábra). Ez a mutató a jövedelmi szegénység, a súlyos anyagi depriváltság és a nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásban élők arányának kombinálásaként képzett indikátor, és azok arányát mutatja, akik a három közül legalább az egyik fajta

szegénységben érintettek. A mutató értéke Magyarországon a gyermekek körében 2008 és 2014 között 33%-ról 44%-ra nőtt, majd folyamatosan csökkenve 2019-ben 25% alá csökkent. A gyermekek körében 2019-ben magasabb a jövedelmi szegénységben vagy társadalmi kirekesztésben érintettek aránya (22,4%) a teljes népességre jellemző értéknél (18,9%), és az is jellemző, hogy a gyermekekre és az idősekre jellemző értékek közötti különbség egyértelműen csökkent a legutóbbi években. 2018 és 2019 között a 65 évnél idősebb körében kissé nőtt a szegénységben vagy társadalmi kirekesztésben érintettek aránya.

8.ábra A szegénységben vagy társadalmi kirekesztésben érintettek aránya a gyermekek, az idősek és a teljes népesség körében (%)

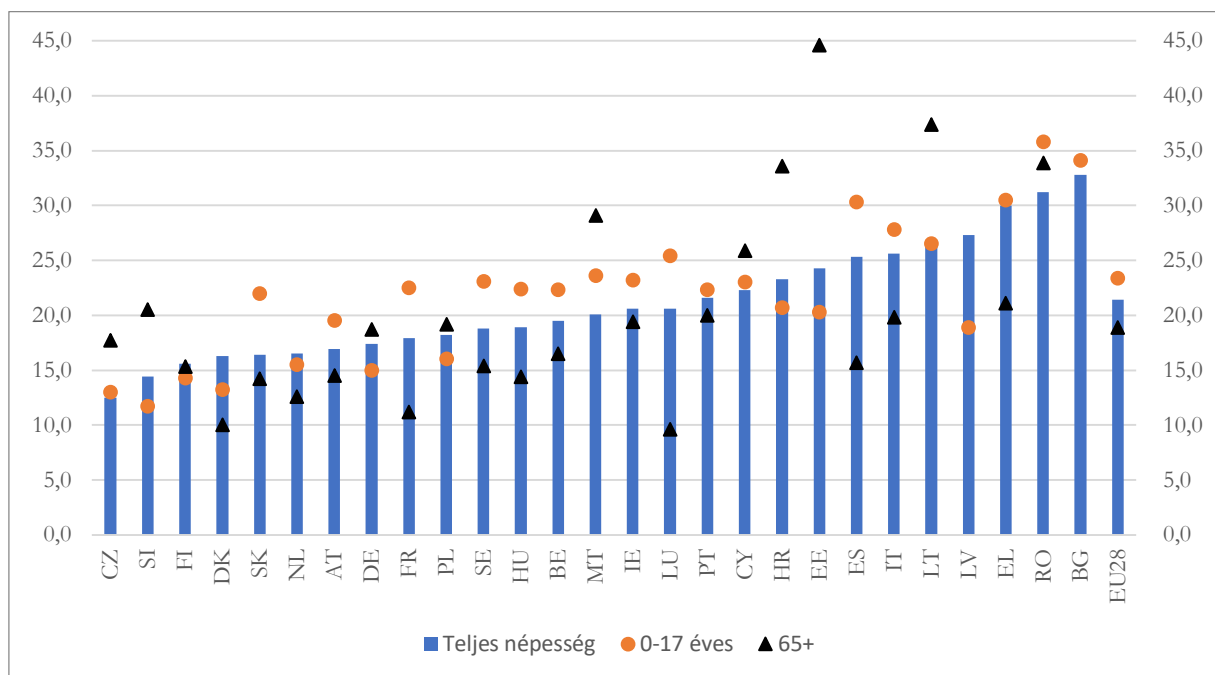
Forrás: Eurostat adatbázis, ilc_peps01 tábla

A 9. ábra nemzetközi összehasonlításban mutatja a jövedelmi szegénységben vagy társadalmi kirekesztésben érintettek arányát. Az EU tagországok közül Csehországban, Szlovéniában, Finnországban és Dániában a legalacsonyabb a gyermekek körében a mutató értéke. Ezekben az országokban a 18 éven aluliak 12-14% érintett szegénységben vagy társadalmi kirekesztésben. A legmagasabb értékeket Romániában és Bulgáriában mérték, ezekben az országokban a gyermekek 34-36%-a szegénységben vagy társadalmi kirekesztésben érintett gyermekek aránya. Míg korábban

Magyarországon nemzetközi összehasonlításban súlyos volt a szegénység vagy társadalmi kirekesztés problémája a gyermekek körében, 2019-ben már hazánkra jellemző 22,4%-os érték valamivel alacsonyabb az EU átlagánál (23,4%).

Összességében tehát a gyermekszegénységi mutatók lényegesen javultak a 2014 óta eltelt időszakban, A jövedelmi szegénység a gyermekek körében a teljes népességre jellemző értéket már nem haladja meg, és a gyermekek jövedelmi szegénysége tekintetében a legalacsonyabb értékekkel jellemezhető tagországok közé kerültünk. A szegénységben vagy társadalmi kirekesztésben érintett gyermekek aránya is csökkent, de ebben a tekintetben a gyermekeket még mindig a teljes népességnél magasabb érték jellemzi Magyarországon. Ugyanakkor és az EU 28 tagországára jellemző átlagnál már alacsonyabb nálunk a szegénységben vagy kirekesztésben érintettek aránya.

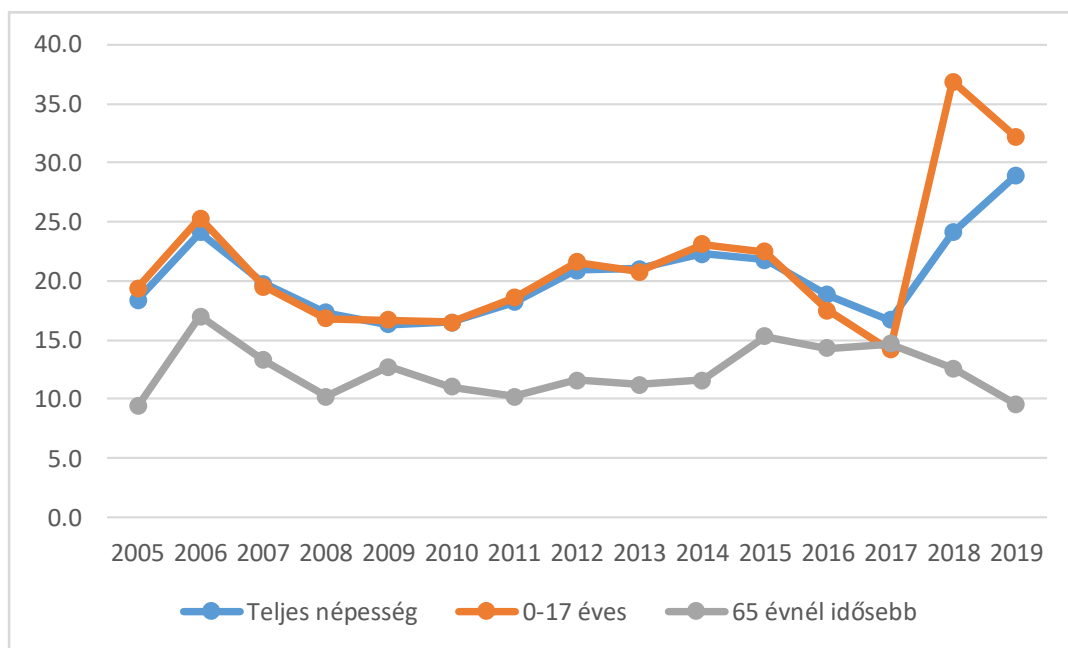
9.ábra A szegénységben vagy társadalmi kirekesztésben érintettek aránya az EU tagországokban, 2017 (%)

Forrás: Eurostat adatbázis, ilc_peps01 tábla

Az eddig tárgyalt szegénységi indikátorok, tehát pl. a jövedelmi szegénységben érintettek aránya, a szegénység kiterjedtségét méri, vagyis azt, hogy a népesség mekkora hányada érintett a szegénységben. Ugyanakkor ezek a mérőszámok nem mérik a szegénység súlyosságát, tehát, hogy a szegények jövedelme mennyivel marad el a szegénységi küszöbtől. Ennek mérésére alkalmas a szegénységi rés indikátor, ami azt mutatja meg, hogy a szegények átlagjövedelme hány százalékkal alacsonyabb a szegénységi küszöbnél. Az alábbi 10. ábra mutatja, hogy a szegénység súlyossága a teljes népesség és a gyermekek körében 2008 és 2014 között nőtt, 2014 után azonban csökkenés következett be, tehát a szegények arányának csökkenésével párhuzamosan mérséklődött a szegénység súlyossága is. A legutóbbi években azonban a szegénység súlyosságát mérő szegénységi rés mutató értéke jelentősen megnőtt. A teljes népességben a 2017-es 17%-ról 29%-ra, míg a gyermekek körében 14%-ról 32%-ra. Az idősek esetében eltérő trendet figyelhetünk meg, körükben 2015 óta folyamatosan mérséklődik a szegénység súlyossága.

10. ábra Relatív szegénységi rés a medián jövedelem 60%-ánál definiált szegénységi küszöb mellett (%)

Forrás: Eurostat adatbázis, ilc_li11 tábla.

3.4. Fenntarthatósági indikátorok

Az NFFS az életpálya-finanszírozás fenntarthatósági mutatói közül a korosztályi egyensúlytalanság, az implicit nyugdíjadósság és a megtakarítási deficit mutatókat emeli ki (NFFT 2013). Ahogy korábban jeleztük a fenntarthatósági indikátorok kiszámítása mikroadat és számításigényes, így a legutóbbi évekre nem tudjuk ennek idősorát felrajzolni. Korábbi jelentésekben az implicit nyugdíjadósság indikátorának (ld. Holzmann et al. 2004) alakulására vonatkozó eredményeket mutattunk be, de a legfrissebb ilyen tanulmány (Freudenberg et al. 2016) óta nem született újabb évek adatai alapján elemzés.

4. Az életpálya-finanszírozás fenntarthatóságát meghatározó folyamatok elemzése

A következőkben azokat a kormányzati intézkedéseket mutatjuk be, amelyeket az előző előrehaladási jelentés óta eltelt időszakban hoztak meg és az életpálya-finanszírozás fenntarthatóságára vonatkozó hatásuk valószínűsíthető. Természetesen csak a fontosabb intézkedések tárgyalására szorítkozunk, a tárgyalt intézkedések kiválasztása saját értékítéletünket tükrözik. Elsősorban az elmúlt két évben bevezetett intézkedések hatását próbáljuk értékelni, az egyes területek szakpolitikáinak átfogó értékelése nem áll módunkban. Az egyes szakpolitikai intézkedések hatására vonatkozó részletes számításokat itt nem tudunk végezni, így a rendelkezésre álló szakirodalmi eredmények alapján próbáljuk a valószínűsíthető hatásokat értékelni.

Az életpálya-finanszírozás fenntarthatóságának javulásához a jóléti állam bevételeit hosszútávon növelő és kiadásait hosszútávon csökkentő intézkedések járulnak hozzá. A jóléti rendszerek hosszútávú egyensúlyának javítása azonban nemcsak az adók/járulékok emelésén és a támogatások/ellátások csökkentésén keresztül érhető el. A jóléti állam bevételeit és kiadásait hosszútávon a jóléti programok szabályai mellett alapvetően a demográfiai és a munkaerőpiaci folyamatok határozzák meg. Azok a kormányzati intézkedések, amelyek hosszútávon a gazdaságilag aktív népesség arányát növelik a népességben - pl. a termékenység növekedése, az aktív korú bevándorlási egyenleg javítása vagy az egészségben leélt életévek emelése révén - javítják az életpálya-finanszírozás egyensúlyát. Ugyancsak hozzájárulnak a jóléti rendszerek fenntarthatóságához azok a szakpolitikai intézkedések, amelyek a munkaerőpiacon a foglalkoztatást és a munkavégzés termelékenységét hosszútávon növelik. Így pl. a közoktatás eredményessége is nagymértékben befolyásolja a jóléti rendszerek fenntarthatóságát.

4.1. Intézkedések a családtámogatások és a gyermekjólét terén

A magyar költségvetés nemzetközi összehasonlításban sokat költ a családtámogatásokra (Makay 2018). A készpénzes családtámogatások magyarországi rendszere többféle, különböző jogosultsági feltételek mellett igénybe vehető ellátást jelent. Az ellátások egy része munkaviszonyhoz, társadalombiztosítási jogviszonyhoz kötött (pl. CSED, GYED, családi adókedvezmény), másik része alanyi jogon járó

juttatás (pl. anyasági támogatás, GYES, iskoláztatási támogatás), harmadik része pedig jövedelemtesztelt támogatás (pl. rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény). A régebb óta létező ellátások mellett 2010 óta a kormányzat több új kezdeményezést is bevezetett, ilyen pl. a családi otthonderemtési kedvezmény, első házások adókedvezménye, diákhitel elengedése gyermeket vállalóknak, ingyenes tankönyv stb. A készpénzes ellátások mellett természetbeni ellátások is fontosak. A gyermekjóléti alapellátás körébe tartozik a gyermekek napközbeni ellátásának intézményei (pl. bölcsőde), a gyermekek esélynövelő szolgáltatásai (Biztos Kezdet ház, tanoda), az átmeneti gondozást nyújtó intézmények (pl. családok átmeneti otthona) és gyermekjóléti szolgáltatások (család és gyermekjóléti központok és szolgálatok).

Az elmúlt két évben a legjelentősebb változás a családtámogatások terén a Családvédelmi Akcióterv 2019-es bevezetése, amely hét intézkedést tartalmaz a készpénzes családtámogatások bővítésére. Ennek keretében bevezették a fiatal házások gyermekvállalási támogatását, ahol a feltételeket teljesítő és gyermeket vállaló párok 10 millió forint kamatmentes hitelt kaphatnak, ami vissza nem térítendő támogatássá is átalakulhat. Az akcióterv a családi otthonderemtési kedvezményt (csok) is kibővítette, így pl. a kamattámogatott kölcsönt használt lakások vásárlására is fel lehet használni, két gyerek vállalása esetén 10, három vagy több gyerek után 15 millió forintos hitelt lehet fölvenni és a használt lakások esetében a 35 millió forintos értékhatár is eltörlésre került. A kettő vagy többgyermekes családok jelzáloghitel-tartozásuk csökkentésére is jogosulttá váltak.

Az akcióterv szja-mentességet biztosít a négy vagy több gyermeket nevelő anyáknak, akik életük végéig mentesülnek a személyi jövedelemadó fizetési kötelezettségük alól. Bevezették a nagycsaládosok autóvásárlási programját, amelyben 2,5 millió forint vissza nem térítendő támogatást ad a kormány új, minimum hét személyes személyautó vásárlására. Az akcióterv a bölcsődei ellátás bővítését is elhatározta, az ígérek szerint 3 év alatt 21 ezer új bölcsődei férőhelyet hoznak létre. Ezen kívül bevezetésre került a nagyszülői gyed, az eddigi jogosultakon kívül (anya, apa, örökbefogadó szülő, gyám, szülővel együtt élő házastárs), most már a nagyszülők is igényelhetnek gyedet.

További fontos változás 2019-től a Gyermekek Otthongondozási Díjának (GYOD) bevezetése, amelyet az a szülő kaphat, aki a súlyos fogyatékosságából vagy tartós betegségéből eredően önellátásra képtelen gyermekéről gondoskodik (Gábos és Makay

2019). Azt, hogy ki az önellátásra képtelen, a 6 éven aluli gyermekek esetében szakorvos, egyéb esetekben szakértő állapítja meg. A GYOD összege bevezetéskor, 2019-ben havi bruttó 100 000 Ft volt, 2020-ban havi bruttó 123 910 Ft-ra, 2021-ben havi bruttó 147 312 Ft-ra emelkedett, 2022. január 1-től az akkor érvényes minimálbér összegére emelkedik. Annak, aki két beteg gyermeket nevel, másfélszeres összegben jár az ellátás. A szülő a GYOD mellett legfeljebb napi 4 órában – kivéve az otthoni munkavégzést – folytathat keresőtevékenységet.

A családtámogatások hatása többféleképpen értékelhető. Egyrészt van egy gyermekszám szerinti újraelosztási hatásuk: gyermektelenek és gyermekesek között valósítanak meg újraelosztást, amit a gyermekvállalás pozitív externális hatása indokolhat. A felnövő gyermekek jövedelméből ugyanis nemcsak saját szüleik nyugdíját fogják fizetni, hanem szüleik teljes nemzedékének nyugdíjait, beleértve a következő nemzedék felneveléséhez kevesebbel hozzájáruló gyermektelenek ellátásait is. Az újraelosztási hatásokon túl a családtámogatások hozzájárulhatnak a humántőke-beruházáshoz is. A családtámogatásoknak egyrészt lehetnek termékenységi hatásuk is, bár az ezt vizsgáló kutatások jobbra gyenge termékenységi hatásokat tudtak kimutatni (ld. Gábos et al. 2009). Ugyanakkor a családtámogatások nemcsak a családok által vállalt gyermekek számát érinthetik, hanem hozzájárulhatnak a gyermekek megfelelő fejlődéséhez szükséges feltételek megteremtéséhez. Egyrészt az alacsony jövedelmű családoknak juttatott készpénzes családtámogatások mérsékelhetik a szegénységnek a gyermekfejlődésre gyakorolt kedvezőtlen hatásait, másrészt a jóléti rendszer közvetlen fejlesztő szolgáltatásokkal (pl. bölcsőde, Biztos Kezdet ház, tanoda) is segíthetik a gyermekeket fejlődési problémák leküzdésében. Emellett a gyermekvállaláshoz kapcsolódó jóléti támogatások nemcsak a felnövekvő nemzedékre, hanem a szülői generáció aktivitására is hatással vannak. A jóléti támogatások ösztönözhetik a kisgyermekes szülőket arra, hogy gyermekükkel otthon maradjanak, de az ösztönzők megfelelő beállítása mellett a szülők a munkaerőpiacra való visszatérésben is érdekeltté tehetők.

2010 óta egyértelműen látható a készpénzes családtámogatásokon belül a munkaviszonyhoz kapcsolódó ellátások arányának növekedése. A családi adókedvezmény összegének jelentős emelése azt az egyik legfontosabb családtámogatássá tette és a többi munkaviszonyhoz kötött ellátás összege is növekedett a bérek emelkedésével. Ezek mellett ugyanakkor az alanyi jogon járó

ellátások összegét a kormány régóta nem emelte, és pl. a korábbi családi pótlék esetében iskoláztatási feltételhez kötötte (Makay 2018, Szikra 2018).

4.2. Intézkedések a nyugdíjrendszer és az idősgondozás terén

4.2.1. Nyugdíjrendszer

A nyugdíjak fenntarthatóságát érintő legjelentősebb változások az elmúlt években nyugdíjkorhatár emelése mellett a szociális hozzájárulási adó (szochó) további csökkentése. A 2008-as gazdasági válságot követően a nyugdíjkorhatár fokozatos emelését határozták el, ami évenként fél évvel kitolódva 2014 és 2021 között 62-ről 65 évre emelkedik. A szochó csökkentése is több lépcsőben valósult meg, mértéke 2017-ben 27%-ról 22%-ra, 2018-ban 19.5%-ra, 2019-ben 17.5%-ra, 2020-ban pedig újabb két százalékponttal csökkenve 15.5%-ra mérséklődött.

Ezek mellett a változtatások mellett 2021-től sor kerül a 2009-es gazdasági válság után eltörölt 13.havi nyugdíj újbóli bevezetésére. Ezen új intézkedés szerint a 13. havi nyugdíjat fokozatosan vezetik be, a nyugdíjasok negyed havi extra ellátásban részesülnek 2021-ben, fél havi ellátást kapnak pluszban 2022-ben, háromnegyed havi plusz ellátást kapnak 2023-ban, 2024-től kezdődően pedig egy teljes havi plusz ellátást kapnak. A 13. havi ellátást minden nyugdíjasnak és minden nyugdíjszerű ellátásra vonatkozóan meg kell fizetni, amennyiben jogosultak ellátásokra.

Mindezek a változások a nyugdíjrendszer egyensúlyára és fenntarthatóságára is hatással vannak. Az Európai Bizottság Ageing Working Group-jának 2021-es előrejelzése szerint (lásd 1. táblázat) a 2021 és 2035 közötti időszakban a nyugdíjkorhatár 62-ről 65 évre emelése mérsékli a nyugdíjkiadások növekedését, és a nyugdíjkiadások GDP-hez viszonyított aránya 2035 után kezd el növekedni Magyarországon. A baby boom generáció gyermekeinek népesebb kohorszai a 2030-as évek közepén kezdenek nyugdíjba vonulni, és ennek hatására megindul a nyugdíjkiadások növekedése. A 2035 és 2045 között dinamikusan, öt évente közel egy százalékponttal növekednek a nyugdíjkiadások, majd azt követően ötévente 0.3-0.4 százalékpontos növekedésre lehet számítani, és így 2050-re 11.2%-ra, 2070-re pedig 12.4%-ra nő a nyugdíjkiadások aránya. Eközben a munkavállalók által befizetett

nyugdíjjárulékok mértéke lényegében nem változik a GDP 7.4%-a marad. Ennek következtében a nyugdíjrendszer hiánya is növekedni fog, a 2025-ben várható 1.2%-ról 2070-re a GDP 5%-ának megfelelő hiány várható.

1.táblázat Nyugdíjkiadások és nyugdíjjárulékok alakulása az Európai Bizottság Ageing Working Group-jának előrejelzései szerint

	2025	2030	2035	2040	2045	2050	2055	2060	2065	2070
Nyugdíjkiadások GDP-hez viszonyított aránya (%)										
2021-as előrejelzés	8.6	8.3	8.8	9.7	10.8	11.2	11.5	11.9	12.2	12.4
2018-as előrejelzés	8.7	8.4	8.6	9.4	10.3	10.6	10.8	11.1	11.2	11.2
Nyugdíjjárulékok GDP-hez viszonyított aránya (%)										
2021-as előrejelzés	7.4	7.4	7.4	7.4	7.4	7.4	7.3	7.4	7.4	7.4
2018-as előrejelzés	8.5	8.5	8.5	8.5	8.5	8.4	8.4	8.4	8.4	8.5

Forrás: Ageing Report 2018, Ageing Report 2021

Amennyiben a 2018-as és 2021-es előrejelzéseket összehasonlítjuk, látható, hogy a frissebb előrejelzés lényegesen kedvezőtlenebb jövőt jelez előre a magyar nyugdíjrendszer esetében. A 2018-as előrejelzés 2070-re 1.2 ponttal alacsonyabb nyugdíjkiadást jelzett előre, a nyugdíjrendszer bevételi oldalán viszont a GDP 1.1%-ával magasabb bevételt prognosztizált, tehát összességében a nyugdíjrendszer várható hiányát lényegesen kisebbre, a GDP 2.7%-ának megfelelőre becsülte.

A magasabb nyugdíjkiadási előrejelzés részben annak köszönhető, hogy az újabb prognózis várakozásai szerint magasabb lesz a nyugdíjasok száma. Ez részben a magasabb várható élettartam következménye, de hozzájárul a javuló munkaerőpiaci helyzet is, aminek következtében az előrejelzések szerint többen teljesíthetik a jogosultsági kritériumokat. A becsült hiány növekedésében ugyanakkor emellett szerepet játszanak a 2018 óta bevezetett intézkedések is. A 13. havi nyugdíj bevezetése hozzájárult a nyugdíjkiadások becsült mértékének emelkedéséhez, ez a változás

önmagában 2070-ig 1% ponttal emeli a nyugdíjkiadásokat. A szocho csökkentése pedig a nyugdíjjárulék bevételek csökkenését eredményezi a jövőben.

A szegénységi indikátorok alakulásánál látható volt az idősek szegénységi rátájának emelkedése az elmúlt években. Mivel a szegénységi ráta relatív mutató, növekedése annak köszönhető, hogy az adott népesség-csoport (jelen esetben az idősek) jövedelmi helyzete más népességcsoportok jövedelmi helyzetéhez képest romlik. Az elmúlt években dinamikus reálbér-növekedés volt megfigyelhető a gazdaságban, emellett ugyanakkor a nyugdíjakat csak az inflációnak megfelelően emelték. Összességében ez oda vezetett, hogy az átlagnyugdíj/átlagbér hányados a 2013-as 67%-ról 2019-re 50%-ra csökkent. Ennek kompenzálásaként is értelmezhető, hogy újra bevezetésre került a 13.havi nyugdíj, de amint láttuk ennek a fedezete jelenleg nincs meg a rendszerben. Mindezek mellett a nyugdíjas társadalom belső differenciálódása is tovább erősödött. Azok, akik a bérrobbanás előtt mentek nyugdíjba alacsonyabb nyugdíjakra számíthatnak. Így pl. nem feltétlenül jártak jól azok a nők sem, akik a nők 40-et kihasználva korábban nyugdíjba vonultak. Az előrejelzések szerint az időskori szegénység várhatóan továbbra is növekedni fog, és jelentősebb mértékű növekedés várható a nők esetében, mint a férfiaknál.

4.2.2. Idősgondozás

A társadalom korszerkezetének változása, az idősek arányának növekedése nemcsak a nyugdíjak és egészségügyi ellátások iránti igényt növeli, hanem az idősgondozási szolgáltatások iránti igényt is. Magyarországon az állam egyrészt szolgáltatások nyújtásával vesz részt az idősgondozásban. Ennek egy része az egészségügyi intézményrendszeren belül (krónikus kórházi ellátás, otthoni ápolás), másik része a szociális ellátórendszeren belül (idősek otthona, idősekk nappali ellátása, házi segítségnyújtás, jelzőrendszeres segítségnyújtás, szociális étkeztetés) kerül megvalósításra. Ugyanakkor Magyarországon igen jelentős a családtagok, rokonok szerepe az idősek ellátásában. Az idősgondozáshoz kapcsolódó készpénzes ellátásként ápolási díjra jogosult az a hozzátartozó, aki állandó és tartós gondozásra szoruló súlyosan fogyatékos vagy tartósan beteg rokonát ápolja. A gyermekek otthongondozási díjának 2019-es bevezetésével párhuzamosan minden egyéb ápolási díjat is megemelték 15 százalékkal, majd 2020-ban, 2021-ben és 2022-ben további öt-öt-öt százalékos emelést határoztak el.

Az Európai Bizottság Ageing Working Group előrejelzése szerint az idősgondozási állami kiadások várhatóan növekednek a jövőben. A 2021-es előrejelzés szerint a 2019-ben a GDP 0.6%-át kitevő kiadások 2070-re várhatóan megduplázódnak, és a GDP 1.2%-át teszik ki. Ez relatív értelemben jelentős növekedés, ugyanakkor az idősgondozási kiadások alacsony volta miatt összességében mégsem jelent túlzott terhet a költségvetésnek. Az előrejelzés megmutatja, hogy az idősgondozási kiadások növekedését mérsékli, ha a várható élettartam növekedése mellett az egészségben eltöltött életevek száma is nő. Az idősgondozási kiadások jelentősebb mértékű növekedése akkor várható, ha a lefedettség illetve az ellátás költségei közelítenek a nyugat-európai mintákhoz.

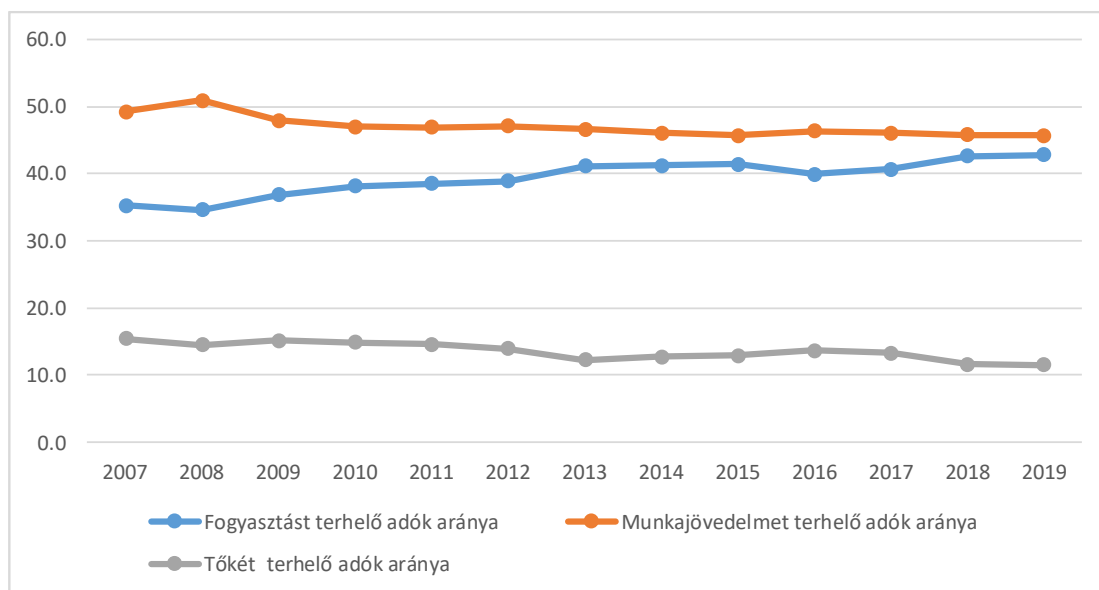
4.3. Az adózás szerkezetének változása

Az életpálya-finanszírozás rendszerének fenntarthatóságára hatással van rá az adóbevételek szerkezete is. A munkát terhelő adóknak ugyanis jellegzetes életkori profilja figyelhető meg: értelemszerűen az aktív korosztályok fizetik, míg a gyermekek és az idősek kismértékben fizetnek csak ilyen adókat. A fogyasztást terhelő adók (beleértve az áfát, jövedéki adót, különböző termékdíjakat, és más hozzájárulásokat) azonban minden korosztály fogyasztását terhelik, tehát a fogyasztási adó fizetésének mértéke kevésbé életkor-függő. A fogyasztást terhelő adók esetében az adóbevételek nagyságát kevésbé befolyásolja az aktív korú népesség arányának csökkenése, illetve a munkaerőpiaci problémák, az alacsony foglalkoztatottság, a járulékok eltagadása is kevésbé befolyásolja a rendszer bevételeit. Tehát a munkát terhelő adók súlyának csökkenése és a fogyasztást terhelő adók növekvő súlya az adóbevételekben az életpálya-finanszírozási programok hosszú távú fenntarthatósága szempontjából kedvező, ugyanakkor ezzel az adó-támogatás rendszer életpálya-finanszírozási jellege is csökken, hiszen relatíve csökken az aktív korosztályok szerepe a rendszer finanszírozásában.

A gazdasági válság évei óta egyértelmű tendencia a fogyasztást terhelő adók arányának növekedése az összes adóbevételben. A 2008-as 35%-ról 2014-re 41%-ra nőtt a fogyasztást terhelő adók aránya, 2019-ben pedig már közel 43% az ilyen típusú adóbevételek aránya. A munkajövedelmek terhelő adók 45-46%-os arányánál tehát

csak kismértékben alacsonyabb a fogyasztást terhelő adók aránya. A munkajövedelmeket terhelő adók aránya 2008-ban 51% volt az összes adóbevételben, ez 2014-re 46%-ra csökkent, azóta gyakorlatilag ezen szinten áll. Az utóbbi években a foglalkoztatás emelkedése miatt annak ellenére sem csökkent a munkát terhelő adókból származó bevétel aránya, hogy a személyi jövedelemadó kulcsát illetve a szociális hozzájárulás mértékét is csökkentette a kormány.

11. ábra Különböző adók aránya az összes adóbevételben (%)

Forrás: Eurostat, National Tax List adatbázis

5. Hivatkozások

- Bartus G. (2013): A fenntartható fejlődés fogalom értelmezésének hatása az indikátorok kiválasztására. Statisztikai Szemle, 91. évfolyam 8–9. szám, 842-869.old.
- European Commission (2018): The 2018 Ageing Report Economic and Budgetary Projections for the EU Member States (2016-2070), Directorate-General for Economic and Financial Affairs European Economy Institutional Paper 079
- European Commission (2021): The 2021 Ageing Report Economic and Budgetary Projections for the EU Member States (2019-2070), Directorate-General for Economic and Financial Affairs
- Eurostat (2013): Sustainable development in the European Union. 2013 monitoring report of the EU sustainable development strategy Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2013
- Freudenberg, Ch.–Berki, T.–Reiff, Á. (2016): A Long-Term Evaluation of Recent Hungarian Pension Reforms MNB working papers WP 2016/2
- Gábos A., Gál, R. I. és Kézdi G. (2009): The effects of child-related benefits and pensions on fertility by birth order: A test on Hungarian data, Population Studies. 63(3), November 2009, pages 215 - 231.
- Gábos, A., Szivós, P és Tátrai, A. (2014): Jövedelmei szegénység és társadalmi kirekesztettség jellemzői Magyarországon. megjelent: Szivós P. és Tóth I. Gy. (szerk): Jól nézünk ki (..?!) Háztartások helyzete a válság után. Társi Monitor Jelentések 2014, Társi Budapest.
- Gábos, A és Makay Zs. (2019) 'Hungary country note,' in Koslowski, A., Blum, S., Dobrotić, I., Macht, A., and Moss, P. (eds.) International Review of Leave Policies and Research 2019. Available at:http://www.leavenetwork.org/lp_and_r_reports/
- Gál, R. I. (2011): Fenntartható életpálya-finanszírozás, NFFT Műhelytanulmányok No.4.

- Gál RI, Medgyesi M, Vanhuysse P (2020): The transfer cost of parenthood in Europe. NTA Working Papers 20-1. Berkeley and Honolulu: NTA.
- HÉTFA Kutatóintézet (2014): Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia Monitoring Kézikönyvének kidolgozása, Hétfa, Budapest.
- Holzmann, R.; Palacios, R.; Zviniene, A. (2004): Implicit pension debt: issues, measurement and scope in international perspective. Social Protection discussion paper series ; no. 403. Washington, DC: World Bank.
- Kapitány, B. és Spéder, Zs. (2018): Gyermekvállalás in. Spéder, Zs. és Monostori, J. (szerk.): Demográfiai Portré 2018, KSH Népeségtudományi Kutatóintézet
- KSH (2019): A gyermekek napközbeni ellátása, 2018. KSH Statisztikai Tükör, 2019 április 12.
- Makay, Zs. (2018): Családtámogatás, női munkavállalás in. Spéder, Zs. és Monostori, J. (szerk.): Demográfiai Portré 2018, KSH Népeségtudományi Kutatóintézet
- Medgyesi M. (2002): Időskorúak jövedelmi helyzetének változása a kilencvenes években. In: Kolosi Tamás – Tóth István György – Vukovich György (szerk.): Társadalmi Riport 2002. Budapest, TÁRKI, 2002, 60-74. p.
- NFFT (2013): Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia. Nemzeti Fenntartható Fejlődés Tanács 2013.
- Szikra, D. (2018): Ideológia vagy pragmatizmus? Családpolitika az orbáni illiberális demokráciában. In: Lépték és irónia. L'Harmattan; MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest, pp. 219-240.
- Vanhuysse, P. (2013): Measuring Intergenerational Justice – Toward a Synthetic Index for OECD Countries in: Bertelsman Stiftung: Intergenerational Justice in Aging Societies A Cross-national Comparison of 29 OECD Countries, Sustainable Governance Indicators.

6. Melléklet

M1. tábla A költségvetés jóléti célú kiadásainak GDP-hez viszonyított arányának alakulása

	Öregségi és hozzátartozói nyugdíjak	Család-támogatás	Táppénz és rokkant-ellátás	Munkanélküli ellátás	Szegénység enyhítés	Oktatás	Egészségügy
1995	8.2	2.9	2.8	1.2	1.2	5.5	5.8
1996	7.4	2.3	2.6	1.0	1.2	5.3	5.3
1997	7.3	2.1	2.3	0.8	1.2	5.2	5.2
1998	7.8	2.2	2.2	0.8	1.2	5.1	5.3
1999	6.6	2.2	3.2	0.8	1.5	5.1	5.1
2000	6.6	2.0	3.0	0.6	1.4	5.3	5.2
2001	6.7	1.9	3.3	0.5	1.3	5.3	5
2002	7.1	1.9	3.4	0.5	1.4	5.6	5.7
2003	7.1	2.1	3.6	0.5	1.3	6.4	5.8
2004	7.3	1.9	3.6	0.5	1.5	5.9	5.6
2005	7.6	1.9	3.6	0.5	1.7	6.0	5.8
2006	7.8	2.2	3.5	0.5	1.9	6.0	5.7
2007	8.3	2.3	3.5	0.6	1.5	5.5	5.0
2008	8.6	2.3	3.5	0.6	1.3	5.3	4.9
2009	8.6	2.4	3.7	0.7	1.4	5.4	5.2
2010	8.7	2.6	3.9	0.8	0.8	5.6	5.1
2011	8.8	2.5	3.7	0.7	0.7	5.1	5.2
2012	9.2	2.3	3.5	0.5	0.6	4.7	5.2
2013	9.3	2.2	3.4	0.4	0.6	4.7	5.2
2014	8.6	2.0	3.2	0.5	0.6	5.1	4.9
2015	8.3	2.0	3.0	0.4	0.8	5.2	5.3
2016	8.2	2.0	2.8	0.3	0.8	4.9	4.8
2017	8.0	2.1	2.6	0.3	0.8	5.1	4.8
2018	7.5	2.1	2.3	0.3	0.8	5.0	4.7
2019	7.2	2.1	2.2	0.3	0.9	4.7	4.5

Forrás: Eurostat adatbázis, kormányzati kiadások funkciók szerint (gov_10a_exp)

M2. tábla: Nyugdíjkiadások GDP-n belüli arányának dekompozíciója

	nyugdíjkiadások/GDP	jogosultság: nyugdíjban részesülők/nyugdíjaskorúak	korfüggőség: nyugdíjaskorúak/aktív korúak	aktivitási ráta: foglalkoztatottak/munkavállalási korúak	helyettesítési hányados: átlagnyugdíj / átlagbér	bérhatékony ság: (GDP/foglalkoztatottak) / átlagos nettó kereset
2006	0.089	1.52	0.36	0.71	0.53	4.62
2007	0.090	1.51	0.36	0.70	0.55	4.77
2008	0.094	1.55	0.35	0.68	0.57	4.80
2009	0.106	1.52	0.35	0.67	0.62	4.70
2010	0.106	1.48	0.36	0.67	0.60	4.55
2011	0.105	1.42	0.37	0.68	0.60	4.42
2012	0.114	1.40	0.38	0.70	0.65	4.33
2013	0.115	1.35	0.39	0.71	0.67	4.26
2014	0.108	1.34	0.38	0.74	0.66	4.20
2015	0.103	1.30	0.38	0.76	0.66	4.13
2016	0.098	1.27	0.38	0.79	0.62	3.88
2017	0.092	1.26	0.38	0.80	0.57	3.66
2018	0.084	1.25	0.37	0.80	0.54	3.68
2019	0.080	1.26	0.36	0.83	0.50	3.49

Forrás: ONYF Statisztikai Évkönyv 2015, KSH Demográfiai Évkönyv 2017, KSH Statisztikai Évkönyv 2017

M3. tábla: Szegénységi indikátorok alakulása életkori csoportokban (%)

	Jövedelmi szegénységben érintettek aránya			Jövedelmi szegénységben vagy társadalmi kirekesztettségben érintettek aránya			Relatív szegénységi rés		
	Teljes népesség	0-17 éves	65+ éves	Teljes népesség	0-17 éves	65 évnél idősebb	Teljes népesség	0-17 éves	65 évnél idősebb
2005	13.5	19.9	6.5	32.1	38.4	23.9	18.4	19.4	9.4
2006	15.9	24.8	9.4	31.4	37.7	23.9	24.1	25.3	17.0
2007	12.3	18.8	6.1	29.4	34.1	21.1	19.8	19.5	13.3
2008	12.4	19.7	4.3	28.2	33.4	17.5	17.3	16.8	10.2
2009	12.4	20.6	4.6	29.6	37.2	17.5	16.3	16.7	12.7
2010	12.3	20.3	4.1	29.9	38.7	16.8	16.5	16.5	11.0
2011	14.1	23.7	4.9	31.5	40.4	19.0	18.2	18.6	10.2
2012	14.3	22.9	6.3	33.5	41.9	22.0	20.9	21.6	11.6
2013	15.0	23.8	4.6	34.8	43.9	20.2	21.0	20.8	11.2
2014	15.0	25.0	4.5	31.8	41.8	19.0	22.3	23.1	11.6
2015	14.9	22.7	4.6	28.2	36.1	17.1	21.8	22.5	15.3
2016	14.5	19.9	6.8	26.3	33.6	15.1	18.8	17.5	14.3
2017	13.4	14.8	9.1	25.6	31.6	16.8	16.7	14.2	14.7
2018	12.8	13.8	9.8	19.6	23.8	13.3	24.1	36.9	12.6
2019	12.3	11.5	11.1	18.9	22.4	14.4	28.9	32.2	9.6

Forrás: Eurostat adatbázis

M4. tábla A különböző adófajták aránya az összes adóbevételben (%)

	Fogyasztást terhelő adók aránya	Munkajövedelmeket terhelő adók aránya	Tőkét terhelő adók aránya
2007	35.3	49.3	15.4
2008	34.6	50.9	14.5
2009	36.9	48.0	15.1
2010	38.2	47.0	14.8
2011	38.5	46.9	14.6
2012	38.9	47.1	14.0
2013	41.1	46.7	12.2
2014	41.2	46.1	12.7
2015	41.4	45.7	12.9
2016	39.9	46.4	13.7
2017	40.7	46.0	13.3
2018	42.6	45.8	11.6
2019	42.8	45.7	11.5

Forrás: Eurostat, National Tax List adatbázis